

Tuag at y Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol: Adroddiad Interim

Simeon Yates¹, Gianfranco Polizzi¹, Rebecca Harris¹, Jeanette D'Arcy¹, Abigail Davis², Matt Padley², Katherine Hill², Dan Roberts³ a Jocelle Lovell³

Gorffennaf 2022

Mae'r adroddiad interim hwn yn disgrifio'r cynnydd a wnaed hyd yn hyn ar y 'Prosiect Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru' ers mis Chwefror 2022. Mae'n amlinellu rhai canfyddiadau thematig cychwynnol a'r camau nesaf ar gyfer y prosiect. Cyhoeddir yr adroddiad terfynol ym mis Tachwedd 2022.

Llywodraeth Cymru
Welsh Government

cwmpas

---

¹ Prifysgol Lerpwl

² Prifysgol Loughborough

³ cwmpas

Cynnwys

1	Cyflwyniad	4
1.1	Tirwedd ymchwil a pholisi llythrennedd digidol ehangach	5
2	Dull	6
2.1	Y ddadl dros Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru	6
2.2	Adeiladu'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol ar y fethodoleg Safon Isafswm Incwm.....	7
2.3	Gallu: Deilliannau i unigolion a chymunedau	8
2.4	Diffiniad presennol o'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol.....	8
3	Adeiladu Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru.....	8
3.1	Cwestiynau ymchwil allweddol yn ymwneud â Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru.....	8
3.2	Gweithgareddau allweddol hyd yn hyn	9
3.3	Canfyddiadau o lenyddiaeth hyd yn hyn	10
3.4	Canfyddiadau allweddol hyd yn hyn o gyfweiliadau gyda rhanddeiliaid	11
3.4.1	Arsylwadau cyffredinol	11
3.4.2	Gallai Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru newid y ffordd y mae sefydliadau'n gweithio	12
3.4.3	Mae fforddiadwyedd yn agwedd bwysig o ran hygyrchedd.....	13
3.4.4	Natur wledig	14
3.4.5	Yr Iaith Gymraeg	14
3.4.6	Perchnogaeth gan bobl Cymru.....	15
3.4.7	Amrywiaeth cymunedau ac unigolion.....	15
3.4.8	Sgiliau a Hyfforddiant	16
4	Y Camau Nesaf	17
5	Casgliadau.....	17
5.1	Diffiniad o Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru	17
5.2	Gweithrediad Polisi	17
5.3	Gweithrediad ymarferol.....	18
5.4	Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru v Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol	18
6	Adnoddau Digidol Llywodraeth Cymru	19
7	Atodiad Un: Cyfarfod Rhwydwaith Cynghrair Cynhwysiant Digidol.....	19
7.1	Cyfarfod Rhwydwaith 17 Chwefror 2022	19

7.1.1	Beth fyddai eich sefydliad yn disgwyl ei weld yn cael ei gynnwys mewn Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru?.....	20
7.1.2	Sut y gallai Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol fod yn ddefnyddiol i chi ac i'r cymunedau yr ydych chi'n gweithio gyda nhw?	22
7.1.3	Yn ehangach, sut gall aelodau Cynghrair Cynhwysiant Digidol Cymru gefnogi dulliau cyd-gynhyrchu mewn rhaglenni a pholisïau cynhwysiant digidol? .	23
8	Atodiad 2: Sefydliadau targed ar gyfer ymgynghoriad Delphi	23
9	Atodiad Tri: Canllaw Cyfweiliad Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol i Randdeiliaid	26
9.1	CYD-DESTUN A'R DIGIDOL	26
9.2	DIFFINIAD O SAFON OFYNNOL AR GYFER BYWYD DIGIDOL YNG NGHYMRU	27
9.3	GOBLYGIADAU POLISI AC YMARFEROL CYFLWYNO SAFON OFYNNOL AR GYFER BYWYD DIGIDOL YNG NGHYMRU	27
10.	Ôl-nodiadau.....	28

1 Cyflwyniad

Mae'r adroddiad hwn yn ymwneud â chamau cyntaf prosiect a gomisiynwyd gan Lywodraeth Cymru i ddatblygu Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru. Mae'n cyd-fynd â phrosiect ledled y DU a arianwyd gan Sefydliad Nuffield i ddatblygu Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yn y DU¹. Datblygwyd y syniad ar gyfer Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol gan dîm prosiect Nuffield - (Prifysgol Lerpwl, Prifysgol Loughborough, Good Things Foundation a City University) ychydig cyn dechrau Covid-19.

Wrth ddatblygu'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru a'r DU, rydym ni'n edrych ar un o'r materion allweddol a ddaeth i frig yr agenda polisi a chyhoeddus o ganlyniad i'r pandemig a'r cyfnodau clo dilynol – **risg a gwirionedd allgáu digidol**. Mae graddfa a phwysigrwydd systemau a chyfryngau digidol yn ein bywydau bob dydd yn fwy amlwg nawr nag erioed. O ganlyniad, mae'r gwahaniaeth digidol rhwng y rhai sydd â dyfeisiau a data – yn ogystal â'r sgiliau a'r gallu – a'r rhai hebddynt yn fwy amlwg a chanlyniadol ag erioed.

Mae anghydraddoldeb digidol yn cynnwys gwahaniaethau, diffygion a chyfyngiadau o ran mynediad, sgiliau a gallu mewn perthynas â systemau a chyfryngau digidol sy'n arwain at oblygiadau sylweddol i ddinasyddion, aelwydydd a chymunedau. Y rhai sydd fwyaf difreintiedig sydd mewn perygl o fod fwyaf ar eu colled. Ar un llaw, mae'r pandemig wedi amlygu allgáu digidol *absoliwt* lle nad oes gan ddinasyddion fynediad, sgiliau na gallu o gwbl i ddefnyddio systemau a chyfryngau digidol. Dyna pam mae unigolion sydd eisoes yn fregus dan anfantais sylweddol – wedi'u datgysylltu'n gymdeithasol, yn ei chael yn anodd yn economaidd, yn methu â chael budd-daliadau, gwasanaethau iechyd, cymorth y llywodraeth neu wneud taliadau ar-lein. Ar y llaw arall, mae'r pandemig hefyd wedi amlygu cymhlethdod allgáu cymdeithasol *perthynol*, gan ddod â'r heriau a wynebir gan 'ddefnyddwyr cyfyngedig' i'r amlwg, gyda miliynau o bobl yn gallu cael mynediad ond yn methu â manteisio'n llawn o fynediad i systemau a chyfryngau digidol o ganlyniad i ddiffyg sgiliau, cymorth a gallu². Mae mesurau Covid-19 wedi taflu goleuni ar yr adnoddau a'r sgiliau digidol sy'n sylfaen i allu aelwydydd i barhau i weithio, derbyn addysg a rhyngweithio'n gymdeithasol. Roedd tystiolaeth a ddogfennwyd yn y gorffennol wedi dangos bod y cyfleoedd a'r gallu i ddefnyddio adnoddau digidol i weithio o gartref a darparu cyfleoedd addysgol wedi'u rhannu'n anghyfartal. Mae'r rhain wedi cael eu hamlygu fwyfwy gan y mesurau Covid-19 sydd â'r potensial i ddwysáu anghydraddoldebau addysgol a gwaith yn y dyfodol i aelwydydd sydd â mynediad cyfyngedig i wasanaethau a chyfryngau digidol.

Ond nid yw heriau allgáu digidol ac anghydraddoldeb yn newydd nac yn benodol i'r pandemig Covid-19. Mae tystiolaeth o waith ymchwil³ a phrofiad o ymyriadau'n cyfeirio at ryngweithio cymhleth rhwng y lefelau a'r mathau o anghydraddoldebau cymdeithasol a digidol. Mae Cymru yn wynebu heriau penodol o ran cynhwysiant digidol, yn enwedig o ran materion iaith, amddifadedd cymdeithasol, poblogaethau gwledig ynysig a phoblogaeth sy'n heneiddio.⁴ Yn 2021-2022 daeth yr Arolwg Cenedlaethol i Gymru⁵ i'r casgliad bod mynediad i'r we yn lleihau wrth i oedran gynyddu, gan gynyddu amddifadedd a chynyddu anghenion iechyd, gyda 12% o bobl dros 65 a 29% o bobl dros 75 heb fynediad i'r we yn y cartref. Er hynny, yn gyffredinol roedd yr arolwg yn

awgrymu tuedd tuag i fyny gyda 92% o aelwydydd yng Nghymru wedi cysylltu gyda'r we yng Nghymru o'i gymharu â 73% yn 2012-13. Yn 2021-22, daeth yr Arolwg Cenedlaethol i Gymru i'r casgliad nad oedd 7% o'r rhai hynny sy'n byw yng Nghymru'n defnyddio'r rhyngwyd yn bersonol. Mae'r ffigwr hwn yn uwch na gweddill y DU, sy'n awgrymu bwlch cynyddol rhwng y rhai hynny sydd â mynediad, ac felly'r rhai hynny y bydd eu hanghenion wedi'u canolbwyntio ar sgiliau a chymorth, a'r rhai lle mai mynediad yw'r broblem fwyaf o hyd.

Er gwaethaf yr hanes o waith ar anghydraddoldebau digidol, mae cynigion polisi presennol yn dal i ddod yn ôl i ganolbwyntio ar fynediad digidol (band eang). Yn aml, mae dulliau o'r fath yn diffinio 'allgáu' digidol yn bennaf yn nhermau mynediad materol i dechnolegau yn hytrach na sgiliau a chymorth. Felly, mae angen sylweddol ar gyfer dealltwriaeth fanylach o gynhwysiant digidol ac am fesurau mwy cadarn i arwain ymyriadau. Mae'n rhaid i hyn adeiladu ar asesiad manwl o ystyr a goblygiadau cynhwysiant ac allgáu digidol ar gyfer dinasyddion, aelwydydd a chymunedau yng Nghymru.

Gan weithio gyda Llywodraeth Cymru, rydym ni'n ceisio datblygu Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru yn seiliedig ar nodau Deddf Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru), a Strategaeth Ddigidol Cymru (2021) a fydd yn gallu cyflawni'r Dangosydd Cenedlaethol Statws Cynhwysiant Digidol a gafodd ei gynnwys gan y Senedd ym mis Rhagfyr 2021.

1.1 Tirwedd ymchwil a pholisi llythrennedd digidol ehangach

Mae gwaith ymchwil o'r fath yn eistedd o fewn trafodaeth lawer ehangach ynglŷn â sgiliau digidol a llythrennedd digidol. Mae archwilio'r drafodaeth ehangach hon yn mynd y tu hwnt i gwmpas y prosiect a'r adroddiad hwn, ond mae rhanddeiliaid rhyngwladol, cenedlaethol a rhanbarthol yn adeiladu syniad o lythrennedd digidol a sgiliau digidol yn y gwaith ehangach o lunio polisiâu diwylliannol ac economaidd. Gellir dod o hyd i farn ryngwladol yng ngwaith ac eiriolaeth polisi UNESCO⁶. Gellir dod o hyd i bolisi ar gyfer y DU gyfan yn y Strategaeth Digidol⁷ a gyhoeddwyd yn ddiweddar yn ogystal â gwaith blaenorol DCMS ar y Strategaeth Llythrennedd Cyfryngau Ar-lein⁸. Mae Ofcom wedi cynnal gwaith ymchwil cynhwysfawr ac argymhellion polisi ynghylch Llythrennedd y Cyfryngau yn ehangach gydag adroddiadau blynyddol yn mynd yn ôl hyd at 2007⁹. O ran pwysigrwydd sgiliau digidol, yn enwedig o safbwynt effaith economaidd, mae gan lywodraeth y DU Fframwaith Sgiliau Digidol Hanfodol¹⁰. Mae'r Good Things Foundation hefyd wedi cyhoeddi ffigyrau'n ddiweddar ar effaith economaidd cynhwysiant digidol – gweler gwaith y Good Things Foundation¹¹. Am drafodaeth ynghylch llythrennedd digidol a data dinasyddion y DU, gweler y prosiect Me and My Big Data blaenorol dan arweiniad Prifysgol Lerpwl.¹²

2 Dull

2.1 Y ddadl dros Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru

Fel y nodwyd uchod, mae'r prosiect Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru yn cyd-fynd â phrosiect ledled y DU i adeiladu Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yn y DU i aelwydydd gyda phlant. Mae'r prosiect yn adeiladu ar hanes ymchwil yn ymwneud ag effeithiau anghydraddoldeb digidol gan Brifysgol Lerpwl a'r Good Things Foundation. Mae mwyafrif y gwaith ymchwil ynghylch anghydraddoldebau digidol wedi canolbwyntio ar ddau fater:

1. Anghydraddoldebau o ran mynediad materol i ddyfeisiau digidol (e.e. gliniadur, tabled neu ffôn clyfar), cyswllt â'r we neu ffynonellau gwybodaeth. Mae mynediad *absoliwt* i adnoddau wedi parhau i fod yn ffocws allweddol ym maes polisi, ond nodwyd ers amser fod anghydraddoldebau yn fwy cymhleth na mynediad yn unig.
2. Rhaniadau a gwahaniaethau o ran lefel sgiliau a defnydd. Mae gwaith ymchwil diweddar wedi nodi bod y rhaniad o ran sgiliau yn cyd-fynd â gwahaniaethau perthynol yn safle economaidd-gymdeithasol dinasyddion.

Er bod llawer o waith polisi yn dal heb symud o'r 'lefelau' cyntaf a'r ail, mae gwaith diweddar wedi canolbwyntio ar wahaniaethau mewn canlyniadau 'diriaethol' ac yn ystyried cyfatebiaeth anghydraddoldebau digidol gydag agweddau neu 'feysydd' eraill o anghydraddoldeb. Mae'r safbwynt hwn yn dadlau bod angen deall anghydraddoldebau digidol mewn perthynas â'r cyfalaf cymdeithasol, diwylliannol ac economaidd sydd ar gael i'r unigolyn, ac ymgorffori'r byd digidol yn eu bywyd go iawn o ddydd i ddydd. Mae'r astudiaethau hyn yn seiliedig yn bennaf ar arolygon, ac mewn gwirionedd maent yn asesu'r hyn sy'n cael ei ystyried yn allgáu o'r byd digidol gan ddefnyddio dull o'r brig i lawr. Yn y cyfamser, mae astudiaethau achos ansoddol wedi edrych ar bwysigrwydd deall anghydraddoldebau digidol mewn perthynas ag integreiddiad domestig, gwerth y byd digidol i gymunedau gyda statws economaidd-gymdeithasol is neu mewn perthynas â lefelau o gyfalaf cymdeithasol a diwylliannol.

Bwriad y Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol a'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru, a pholisi Llywodraeth Cymru a nodir uchod, yw symud yr ymchwil a'r polisi yn eu blaen gan ddefnyddio dull newydd sy'n canolbwyntio ar ddinasyddion a'r gymdeithas er mwyn deall cynhwysiant, allgáu ac anghydraddoldeb digidol. Rydym ni'n gwneud hyn drwy adeiladu ar y fethodoleg Safon Isafswm Incwm a ddatblygwyd gan Brifysgol Loughborough i ddatblygu ein Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol. Mae'r dull hwn yn ein galluogi i ddysgu'n uniongyrchol o brofiad bywyd dinasyddion. Mewn geiriau eraill, mae'r fethodoleg gadarn hon yn ein galluogi i ddeall:

1. Allgáu digidol fel canlyniad i sawl ffactor sy'n cyfyngu ar *allu* digidol dinasyddion.
2. Anghydraddoldebau digidol fel materion cymhleth, sy'n berthnasol i gyd-destun amser a chymdeithasol, ac sydd â chysylltiad dwfn gydag agweddau croestoriadol.

3. Pa bolisiau ac ymyriadau cynhwysiant digidol sy'n mynd i'r afael orau â'r ffactorau a'r cyd-destunnau sy'n cyfyngu ar allu digidol dinasyddion.

2.2 Adeiladu'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol ar y fethodoleg Safon Isafswm Incwm

Mae'r prosiect yn defnyddio'r fethodoleg Safon Isafswm Incwm sy'n seiliedig ar gytundeb wrth drafod materion yn ymwneud â chynhwysiant digidol. Mae'r fethodoleg Safon Isafswm Incwm yn defnyddio dulliau cydgynghorol cyfranogol i ddatblygu isafswm cymdeithasol yn seiliedig ar gydsyniad y cyhoedd ac wedi'i ymwreiddio i hynny. Bydd y Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol a'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru felly yn defnyddio diffiniadau o'r hyn sy'n cael ei ystyried yn gynhwysiant neu'n allgáu digidol sy'n canolbwyntio ar y dinesydd, yn hytrach na dull o'r brig i lawr.

Mae'r Safon Isafswm Incwm yn seiliedig ar y gred y dylai diffiniad a disgrifiad o'r hyn sy'n cael ei ystyried yn safon ofynnol ar gyfer byw fod wedi'i ymwreiddio ym mhrofiadau'r bobl o fewn cymdeithas benodol. Mae'r dull yn adnabod isafswm safon bywyd a dderbynnir yn gymdeithasol – 'isafswm' fel trothwy lle na ddylai neb fynd oddi tano, a 'derbyniol yn gymdeithasol' yn yr ystyr bod y trothwy'n cael ei bennu gan gymdeithas. Mae'n gofyn pa nwyddau a gwasanaethau y mae pobl yn eu hystyried yn gwbl hanfodol ar gyfer datblygiad dynol, gyda nifer o'r rhain yn cynnwys elfennau goddrychol megis cyfranogiad dinasyddion neu gysylltiadau gyda chymdeithas. Felly, mae'r Safon Isafswm Incwm yn cyfeirio at beth fyddai safon byw, gan gydnabod er ei bod yn bosibl goroesi gydag eitemau sylfaenol, neu eitemau hanfodol, mae'n well cael safon o fyw urddasol.

Gan ddilyn y Safon Isafswm Incwm, mae ein dull o sefydlu'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yn canolbwyntio ar y diffiniad o'r hyn sydd ei angen o safbwynt 'digidol' er mwyn bod yn rhan o gymdeithas yn y DU. Yn yr un modd ag y mae'r Safon Isafswm Incwm yn pennu 'incwm cyfranogi' sy'n ofynnol er mwyn sicrhau isafswm o ran safon byw, bydd y Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yn sefydlu 'trothwy cyfranogiad digidol', ac o dan y trothwy hwnnw, nid yw unigolion yn meddu ar bopeth sydd arnynt ei angen i gyfranogi'n llawn yng ngweithgareddau dydd i ddydd i DU.

Nodweddion allweddol y fethodoleg yw:

1. Camau ailadroddus o grwpiau trafod yn cynnwys aelodau'r cyhoedd o ystod o fathau o gartrefi penodol. Ar bob cam, bydd grwpiau'n cael eu recriwtio o'r newydd yn fwriadol i brofi ac ehangu ar gonsensws y cyhoedd.
2. Datblygu diffiniad a rennir gyda'r cyhoedd a ddefnyddir fel sylfaen i drafodaeth. Gwneir hyn i sicrhau bod dealltwriaeth gyffredin pan fo aelodau o'r cyhoedd yn trafod ac yn llunio 'safon' ofynnol.
3. Datblygu rhestr gynhwysfawr o nwyddau, gwasanaethau, sgiliau a gallu gofynnol i unigolion ac aelwydydd er mwyn cyrraedd y safon.
4. Casglu data ansoddol cyfoethog trwy hwyluso trafodaethau i greu consensws a rhesymeg a drafodir sy'n egluro cynhwysiant neu eithriad o ran nwyddau, gwasanaethau a sgiliau.

2.3 Gallu: Deilliannau i unigolion a chymunedau

Mae'r dull Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yn adeiladu ar waith Townsend¹³ ac mae'n seiliedig ar fesurau cymharol a chydsyniol yn hytrach na gofynion hanfodol neu gyffredinol. Fodd bynnag, gallwn weld gwerth yn null galluogrwydd Nussbaum a Sen¹⁴, sy'n golygu derbyn dau honiad normadol craidd. Yn y lle cyntaf, mae'r rhyddid i sicrhau llesiant yn hollbwysig o safbwynt moesegol. Yn ail, dylid deall rhyddid i sicrhau llesiant o safbwynt gallu pobl – hynny yw eu cyfleoedd gwirioneddol i wneud a bod yr hyn y mae ganddynt reswm i'w werthfawrogi. Mae'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol felly yn crisialu tair cydran ganolog sy'n diffinio galluoedd digidol (gweler Ffigur 1 yn yr Atodiad):

1. Gwybodaeth a sgiliau sy'n galluogi penderfyniadau ynghylch pa nwyddau a gwasanaethau y gellir cael mynediad iddynt a sut i'w defnyddio.
2. Y gallu materol i fedru fforddio neu gael mynediad i nwyddau a gwasanaethau digidol ar lefel addas.
3. Isadeiledd ac amgylchedd digidol sy'n mynnu'r mathau o nwyddau a gwasanaethau y gellir eu cefnogi yn unrhyw leoliad penodol ac yn ôl capasiti darparwyr.

Mae'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol felly wedi'i greu allan o becyn o "nwyddau, gwasanaethau a sgiliau digidol" sy'n hwyluso gallu digidol unigolyn i allu byw bywyd y gall ei werthfawrogi a'i fyw'n effeithiol.

2.4 Diffiniad presennol o'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol

Y diffiniad cychwynnol o Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol ym Mhrosiect Nuffield y DU yw:

'Mae safon ofynnol ar gyfer bywyd digidol yn cynnwys cael mynediad i'r rhyngwrwyd, offer digonol a digon o hyfforddiant a chymorth, ond mae'n fwy na hynny. Mae'n golygu gallu cyfathrebu, cysylltu ac ymgysylltu gyda chyfleoedd yn ddiogel ac yn hyderus.'

Defnyddiwyd y diffiniad hwn fel man cychwyn yn y drafodaeth gyda rhanddeiliaid o Gymru (gweler adran 3.4 isod).

3 Adeiladu Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru

3.1 Cwestiynau ymchwil allweddol yn ymwneud â Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru

Beth, felly, yw'r pecyn lleiaf o nwyddau, gwasanaethau a sgiliau digidol sydd eu hangen ar ddinasyddion Cymru er mwyn sicrhau ansawdd bywyd digonol, gan gynnwys cyfranogiad cymdeithasol? Beth yw'r goblygiadau cymdeithasol, economaidd a diwylliannol o beidio â chael y pecyn lleiaf hwn? Sut mae'r anghenion, y gallu a'r goblygiadau hyn yn amrywio ar draws demograffig, lleoliadau a chyfnodau bywyd y

dinasyddion a'r aelwydydd? Byddwn yn edrych yn fanwl ar y materion hyn trwy weithgareddau rhyng-gysylltiedig:

- Adolygiad o lenyddiaeth academaidd a pholisi newydd sy'n berthnasol i gyd-destun cynhwysiant digidol yng Nghymru.
  - **Wedi'i gwblhau**
- Cynnal cyfweiliadau ansoddol manwl gyda sefydliadau rhanddeiliaid i edrych sut mae gofynion yn amrywio o ran Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol i Gymru, a'r ffactorau sy'n gallu effeithio ar y gallu i gyflawni Safon o'r fath.
  - **Ar waith, disgwylir y bydd wedi gorffen ym mis Awst 2022**
- Unwaith eto, byddwn yn defnyddio'r fethodoleg arloesol Safonau Isafswm Incwm, sydd eisoes wedi ennill ei blwyf, i gynnal asesiad cyfranogol o ganfyddiad pobl Cymru o ddinasyddiaeth ddigidol ac anghenion digidol. Rydym ni'n adeiladu ar Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol y DU i ddatblygu'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru gan ganolbwyntio ar anghenion dinasyddion Cymru.
  - **I'w gwblhau yn ystod Hydref 2022**
- Byddwn yn adeiladu ar yr arolygon a gwerthusiadau ystadegol a daearyddol y Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yn y DU i edrych ar gyfatebiaeth Safon y DU a Chymru gyda mesuryddion cymdeithasol, economaidd, diwylliannol a digidol eraill.
  - **Yn ddibynnol ar gyllid dilynol i'w gwblhau ar ddechrau 2023**
- Cynnal cyfweiliadau ansoddol manwl gyda dinasyddion o Gymru nad ydynt yn bodloni'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru, gan edrych ar brofiadau a goblygiadau methu â bodloni gofynion digidol a'r ffactorau sy'n gallu effeithio ar y gallu i gyrraedd Safon Ofynnol yng Nghymru.
  - **Yn ddibynnol ar gyllid dilynol i'w gwblhau ar ddechrau 2023**

3.2 Gweithgareddau allweddol hyd yn hyn

Ym mis Chwefror 2022, bu'r tîm yn cyfarfod gydag aelodau o Gynghrair Cynhwysiant Digidol Cymru, rhwydwaith o sefydliadau sy'n cwrdd bob chwarter i drafod cynhwysiant digidol yng Nghymru (gweler Atodiad 1). Ym mis Mawrth, bu'r tîm hefyd yn cynnal adolygiad i edrych ar y llenyddiaeth sydd ar gael ar hyn o bryd yn y maes. Rhwng mis Mai a Mehefin 2022 bu'r tîm yn trefnu ac yn cynnal cyfweiliadau manwl gyda rhanddeiliaid allweddol o bob cwr o'r dirwedd ddigidol yng Nghymru sy'n gweithio i fynd i'r afael â materion cynhwysiant digidol yng Nghymru. Roedd hyn yn cynnwys llunwyr polisi (e.e. Ofcom), darparwyr gwasanaeth (e.e. BT), sefydliadau rhanbarthol (e.e. Cynghrair Cynhwysiant Digidol Cymru) a grwpiau neu elusennau lleol (gweler adran 8: Atodiad 2). Mae hyn yn unol â'r Cynllun Gweithgareddau Ymchwil a amlinellwyd yn yr Adroddiad Cychwynnol ar gyfer Llywodraeth Cymru a gynhyrchwyd gan dîm y prosiect ym mis Mawrth 2022. Parodd y cyfweiliadau oddeutu awr. Dechreuodd y cyfweiliadau drwy egluro moeseg y prosiect i'r cyfranogwyr a derbyn eu caniatâd. Roedd y cyfweiliadau lled-strwythuredig hyn yn dilyn strwythur dair rhan gyda chwestiynau i ganfod gwybodaeth ynglŷn â'r materion canlynol:

1. Diffiniad o Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol i Gymru a'i chydrannau.
2. Gweithredu polisi'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol i Gymru.

3. Gweithredu Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol i Gymru yn ymarferol fel rhan o ymyriadau cynhwysiant digidol. (Gweler Atodiad 3 am y ddogfen ganllaw ar gyfer y cyfweiliadau yn ei chyfanrwydd).

Cafodd y cyfweiliadau eu trawsgrifio a'u dadansoddi'n thematig gan ddefnyddio Nvivo, gan mai dyma'r plattform a ffafriwyd ar gyfer dadansoddiad ansoddol. Roedd rhan o'r cyfweiliad yn cynnwys darparu ein diffiniad presennol o'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol i Gymru i randdeiliaid a gofyn am eu barn ynghylch ei effeithiolrwydd.

3.3 Canfyddiadau o lenyddiaeth hyd yn hyn

Ochr yn ochr â'r adroddiadau cyfredol ar gynhwysiant digidol gan Lywodraeth Cymru, ceir rhywfaint o lenyddiaeth academiaidd yn canolbwyntio'n benodol ar allgáu digidol yng Nghymru. Mae'r gwaith sydd ar gael yn trafod nifer o bynciau. Yn y lle cyntaf, ceir rhywfaint o waith ar allgáu digidol a grwpiau ymylol yng Nghymru. Er enghraifft, bu Tsatsou et al¹⁵ yn archwilio rôl Technoleg Gwybodaeth a Chyfathrebu er mwyn cefnogi cymunedau lleiafrifol yng Nghymru. Mae'r papur yn dadlau bod Technolegau Gwybodaeth a Chyfathrebu a'r We yn cael eu hystyried gan y cymunedau hyn yn allweddol er mwyn hybu cysylltedd cymunedol mewn cymunedau cyfoes, a bod cymunedau lleiafrifol yng Nghymru mewn perygl o allgáu cymdeithasol a digidol, ond mae Higgs a Berry¹⁶ yn nodi bod diffyg tystiolaeth eang ar ddefnydd a rôl Technolegau Gwybodaeth a Chyfathrebu mewn cymunedau ymylol yng Nghymru. Mae nifer o bapurau yn mynd i'r afael â'r defnydd o gyfryngau digidol ac iechyd. Mae Gann¹⁷ yn nodi cysylltiad cryf rhwng allgáu cymdeithasol ac afiechyd yng Nghymru. Mae'n nodi mai'r rhai hynny sydd leiaf tebygol o fod ar-lein (gan gynnwys pobl hŷn a phobl anabl) yw'r union rai sy'n profi baich afiechyd ar ei fwyaf. Yn y cyd-destun iechyd hwn, mae Gann yn dadlau bod gan Gymru heriau o ran cynhwysiant digidol, gan gynnwys amddifadedd cymdeithasol, poblogaeth sy'n heneiddio a chysylltedd band eang gwael mewn ardaloedd gwledig anghysbell. Bu Wu et al¹⁸ yn edrych ar rôl TGCh o ran cefnogi dinasyddion gyda nam synhwyrdd yng Nghymru. Daethant i'r casgliad fod hyfforddiant a chefnogaeth barhaus yn hanfodol er mwyn helpu dinasyddion Cymru sydd â nam synhwyrdd i ddeall yr ystod lawn o wasanaethau rhyngweithiol sydd ar gael ar blatfformau digidol. Yn yr un modd, daeth adroddiad Davies et al¹⁹ ar arolwg o 1,252 o ddinasyddion Cymru (16+) i'r casgliad fod anghydraddoldeb o ran mynediad i'r we yn y cartref, yn enwedig mewn perthynas â gwasanaethau iechyd. Mae hyn yn dal i'w weld yng Nghymru, gyda llai o fynediad ymysg poblogaethau hyn, poblogaethau mwy difreintiedig a'r rhai sy'n dioddef iechyd gwael. Yn gyffredinol, fodd bynnag, mae ymgysylltu gyda thechnoleg ddigidol i gefnogi a monitro iechyd yng Nghymru yn weithgaredd cyffredin. Roedd cyfran uwch o'r rhai gyda llesiant meddyliol is yn defnyddio technoleg ddigidol i ganfod cymorth emosiynol ar-lein. Amlygodd yr arolwg cenedlaethol hwn fod 34% o boblogaeth Cymru wedi defnyddio technoleg i gael diagnosis, 16% ar gyfer rheoli cyflwr hirdymor a 9% i reoli meddyginiaethau.

Yn ôl y disgwyl, codwyd materion yn ymwneud â gwahaniaethau trefol-gwledig yn ystod y gwaith maes. Buom yn edrych ar lenyddiaeth o'r DU a llenyddiaeth ryngwladol yn trafod allgáu digidol. Mae Salemink et al²⁰ yn cyfeirio at y gwrthfynegiad fod ardaloedd gwledig ar draws y byd angen gwell cysylltiad digidol i wneud iawn am eu pellenigrwydd, ond mai nhw sy'n cael eu gwasanaethu waethaf mewn gwirionedd. Mae

Philp et al²¹ a Townsend et al²² yn dadlau dros yr angen i gau'r bwlch trefol-gwledig, yn enwedig trwy dechnolegau newydd i fynd i'r afael â'r cymunedau mwyaf anghysbell. Ond mae Malecki²³ yn nodi nad yw mynediad yn ddigon ar ei ben ei hun, a bod angen datblygiad cysylltiedig o gyfalaf dynol lleol – sgiliau ac arbenigedd. Bu Norris²⁴ yn archwilio'r rhaniad digidol trefol-gwledig yn y DU gan gyfeirio at fwlch ehangach yn Nghymru nac mewn ardaloedd eraill o'r DU. Er hynny, fel y nodir isod, mae data diweddar gan Ofcom ac ymatebion cyfweliad gan Ofcom a BT yn nodi bod y bwlch yn lleihau. Mae llawer o'r gwaith rhyngwladol yn y maes hwn yn canolbwyntio ar y buddion mewn meysydd allweddol megis ffermio yn y de a gofal iechyd fel y nodir yng nghydestun Cymru uchod – yn enwedig o ran defnydd o ffonau symudol. Mae Roberts et al²⁵, Ashmore²⁶, a Young²⁷ hefyd yn dadlau y gallai cynyddu cynhwysiant digidol mewn ardaloedd gwledig gefnogi gwytnwch cymunedau mewn perthynas â chyfranogiad economaidd a chymdeithasol. Yn olaf, ceir rhywfaint o lenyddiaeth yn trafod “pentrefi clyfar” – sy'n debyg i ddinasoedd clyfar – yn dadlau bod angen gwell cysylltedd digidol i ganiatau ar gyfer gweithio o bell ac i gyfyngu ar ddiblogi cymunedau gwledig lle mae dinasyddion yn symud allan i chwilio am well cyfleoedd gwaith²⁸.

3.4 Canfyddiadau allweddol hyd yn hyn o gyfweliadau gyda rhanddeiliaid

Mae rhanddeiliaid wedi croesawu'r syniad o Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru ac wedi darparu gwybodaeth ynglŷn â buddion posibl safon o'r fath a heriau posibl ynghylch ei weithrediad. Maen nhw wedi nodi bod y diffiniad cyfredol o Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yn gadarn (gweler adran 2.4 uchod), ond mae'n bwysig ystyried meysydd allweddol a godwyd gan rhanddeiliaid wrth symud ymlaen. Mae'r negeseuon allweddol canlynol wedi codi o'n dadansoddiad thematig o gyfweliadau gyda rhanddeiliaid.

3.4.1 Arsylwadau cyffredinol

Ar gyfer sefydliadau lleol yng Nghymru, roedd tri mater yn codi dro ar ôl tro fel materion pwysig yn ymwneud â Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru:

1. Mynediad gwledig (anghysbell) – diffyg mynediad band eang a/neu ffôn symudol da i rai cymunedau.
2. Yr Iaith Gymraeg – yn enwedig mynediad i nifer o wasanaethau a systemau nad ydynt ar gael drwy gyfrwng y Gymraeg.
3. Rôl Llywodraeth Cymru, llywodraeth leol, a sefydliadau wedi'u lleoli yng Nghymru o ran mynd i'r afael â phroblemau allgáu digidol.

Byddem yn nodi nad oedd y sefydliadau cenedlaethol megis BT ac Ofcom yn ystyried y mater cyntaf yn fater penodol i 'Gymru'. Roedden nhw'n cyfeirio at broblemau a lefelau tebyg o allgáu o ganlyniad i ddiffyg band eang mewn rhannau eraill o'r DU, megis yr Alban, Ardal y Llynnoedd a De Orllewin Lloegr. Roedden nhw'n cyfeirio at atebion technegol tebyg gan gynnwys cyflwyno band eang ymhellach, 'Darpariaeth Symudol a Rennir', a thechnoleg lloeren.

Lle bônt yn gweld rôl 'Gymreig' bosibl (neu o leiaf rôl gwlad ddatganoledig) yn y mater hwn, roeddent yn canolbwyntio ar y cydbwysedd rhwng gweithgaredd cyhoeddus/preifat

er mwyn cyrraedd y cymunedau hynny lle'r oedd angen atebion technegol ychwanegol. O ran Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru, gallai'r cwestiwn ofyn beth fyddai rôl Llywodraeth Cymru, neu lywodraeth leol, neu hyd yn oed ddarparwyr tai wrth gefnogi'r cysylltiadau hyn. Gallai hyn fod drwy ddarparu cymhorthdal ar gyfer costau (e.e. mynediad i dechnoleg lloeren) neu drwy gynigion gwasanaethau eraill (e.e. tai cymdeithasol). Cafwyd cwestiwn ynghylch lefel gweithgarwch Llywodraeth genedlaethol/leol ynghyd â pha mor gyflym y byddai modd cyflawni atebion ar gyfer y lleoliadau mwyaf anhysbell. Roedd llawer o hyn yn ymwneud â'r Gwarant Isafswm Gwasanaeth (sydd yn 10MB ar hyn o bryd). Mae ein gwaith presennol ar Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yn y DU yn awgrymu y gallai'r lefel gwasanaeth hwn fod tipyn yn is na'r hyn y mae dinasyddion y DU – gan gynnwys cyfranogwyr o Gymru – na'r hyn sy'n ddigonol i fodloni'r diffiniad o Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol a nodir uchod (adran 2.4). Yn ehangach, amlygodd BT fod grwpiau allweddol o'r rhai sydd wedi'u hallgáu o'r byd digidol – segmentau cwsmeriaid – yn debyg ar draws y DU: y rhai heb fynediad neu fynediad cyfyngedig i fand eang, prinder sgiliau digidol, pobl hyn nad ydynt yn defnyddio technoleg ddigidol, a phobl gyda diffyg hyder digidol. Mae nifer perthynol y grwpiau hyn yn amrywio yn ôl rhanbarth neu gymuned.

Mae hyn yn codi cwestiwn diddorol o ran Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru – i ba raddau y gellir gweld gwerth allweddol y Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru mewn gwahaniaethau rhwng y Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yn y DU neu ymateb gweinyddiaeth ddatganoledig Cymru i hynny? Yn benodol y gallu i ddefnyddio adnoddau, rheoliadau, deddfwriaeth a rhanddeiliaid lleol i fynd i'r afael ag allgáu o'r byd digidol a sicrhau bod holl ddinasyddion Cymru yn gallu cyrraedd y Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru. Mae ein cyfweiliadau gyda rhanddeiliaid hyd yn hyn yn nodi y bydd yn gyfuniad o agweddau penodol ar y Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru ac ymateb y wlad ddatganoledig i'r Safon honno.

3.4.2 Gallai Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru newid y ffordd y mae sefydliadau'n gweithio

“Rwy'n credu bod *cyflwyno* safon ofynnol ar gyfer bywyd digidol yn mynd i newid y ffocws yn gyfan gwbl”

Arweinydd elusen sy'n darparu cymorth i bobl anabl

Bu rhanddeiliaid yn trafod sut y gallai Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru effeithio ar eu harferion. Awgrymwyd y byddai'n gallu eu helpu i:

- wella a datblygu eu cynigion digidol
- rhoi mwy o adnoddau tuag at gefnogi bywydau digidol eu cleientiaid
- cydgrynhai ymrwymiad hirdymor pendant i wella cydraddoldeb digidol
- chwalu rhwystrau sefydliadau
- eu hannog i gymryd mwy o risg ac i weithio ar y cyd i gyflawni safon o'r fath

Fel sefydliadau a fyddai'n rhan allweddol o ran polisi a gweithredu, gallai'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru eu helpu i annog cleientiaid sydd wedi'u hallgáu o'r byd digidol i ymgysylltu gyda'r gefnogaeth sydd ar gael ac i fanteisio ar fwy o gyfleoedd digidol. Roedden nhw'n nodi y byddai defnyddio Safon Ofynnol ar gyfer

Bywyd Digidol yng Nghymru yn cynnig budd hirdymor o allu symud mwy o wasanaethau i fod yn ddigidol. Byddai hyn yn helpu i leihau costau i'r rhan fwyaf o sefydliadau.

Bydd hi'n bwysig cyfathrebu'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru yn glir ac i ennyn diddordeb ac i gyffroi pobl:

“Nid yw'r broblem yn dechrau gydag addysg ddigidol a gwybodaeth a hyder, mewn ffordd, mae'n dechrau'n fwy eang na hynny, fel teimlad o gyffro ynglŷn â'r digidol... Mae'n rhywbeth i fod yn gyffrous iawn yn ei gylch, ac nid yn rhywbeth i'w ofni, gallai fod yn beth da, a gallai newid y byd, mae'n rhaid i ni ei groesawu.”

Pennaeth darparwr band eang yn Ne Cymru

Mae'r cymunedau a'r unigolion y byddai Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru yn eu cyrraedd yn amrywiol iawn. Mae nifer o wahanol resymau pam mae pobl yn cael eu hallgáu o'r byd digidol, gan gynnwys o ddewis. Nododd rhanddeiliaid fod pryderu am risg neu oruchwyliaeth, diffyg hyder a/neu sgiliau digidol, neu hyd yn oed diffyg diddordeb neu wybodaeth am ddarpariaeth ddigidol oll yn gallu rhwystro mynediad. Byddai cyfathrebu gwybodaeth am Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru yn glir, gyda chefnogaeth Llywodraeth Cymru, yn gallu cael ei ddefnyddio i helpu i gyfathrebu am bwysigrwydd cysylltedd digidol ym mywydau pawb, yn ogystal ag i godi ymwybyddiaeth ac ennyn diddordeb am y mathau o gyfleoedd a buddion y mae pobl yn eu colli.

3.4.3 Mae fforddiadwyedd yn agwedd bwysig o ran hygyrchedd

“O ran yr agwedd costau a fforddiadwyedd, nid band eang yn unig yw hynny ar hyn o bryd, mae'n golygu trydan hefyd. Os nad ydych yn gallu talu eich bil trydan, ni allwch ddefnyddio'r rhyngrwyd”

Arweinydd polisi ar ran darparwr tai cymdeithasol

O ystyried yr argyfwng costau byw presennol, disgwyliwyd y byddai fforddiadwyedd yn dod yn bwysicach. Wedi dweud hynny, fel y nodwyd yn y cyflwyniad, mae Covid-19 a'r argyfwng costau byw wedi amlygu, ac o bosibl wedi gwaethygu problemau presennol sy'n sylfaen i anghydraddoldeb digidol.

Mae'r rhanddeiliaid y buom ni'n eu cyfweld yn gweithio'n aml gyda chymunedau ac unigolion sy'n aml yn methu â chael gafael ar ddyfeisiau neu gysylltiad band eang cyflym sy'n angenrheidiol i ddefnyddio dyfeisiau i'w potensial llawn, yn ogystal â phrofi anawsterau ariannol mewn meysydd eraill. Pan nad yw gofynion sylfaenol ar gyfer bywyd a phŵer yn cael eu bodloni, mae cysylltiad â'r we yn cael ei ystyried yn foethus ac yn rhywbeth y gellir dewid peidio ei gael, ac roedd nifer o randdeiliaid yn sôn am yr angen am dariff cymdeithasol neu gymhorthdal.

I rai, mae canolbwyntio ar ddatblygu sgiliau'n llai pwysig na'r ddarpariaeth faterol sylfaenol, oherwydd heb fynediad dibynadwy i fand eang a dyfeisiau cysylltiedig, nid yw pobl yn gallu defnyddio unrhyw sgiliau y maen nhw wedi'u dysgu yn y byd go iawn. Gallai rhywun fynychu cwrs mewn llyfrgell er enghraifft, ond os nad oes ganddynt fynediad i gyfrifiadur yn y cartref ni fyddant yn gallu ymarfer y sgiliau hynny.

Roedd rhai ymatebwyr yn codi pryderon fod Cymru yn “arafach” o ran cynhwysiant digidol am ystod o resymau, ond yn enwedig lefelau amddifadedd mewn rhai

cymunedau yng Nghymru. Felly, roedden nhw'n teimlo bod fforddiadwyedd yn enwedig o berthnasol yng Nghymru, gan fod Cymru y tu ôl i rannau eraill o'r DU yn economaidd gyda nifer o ardaloedd difreintiedig a niferoedd uchel o blant yn byw mewn tlodi. Nid mater i'r cyhoedd yn unig yw hyn, fodd bynnag, gan fod rhanddeiliaid eu hunain yn gallu cael trafferth i sicrhau cyllid i ddarparu'r lefelau cymorth gorau, ac mae angen i'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru ystyried fforddiadwyedd ei weithredu o safbwynt darparwyr yn ogystal â'u cleientiaid. Roedd gweithredu'r safon yn cael ei ystyried yn her sylweddol o ran seilwaith, ac roedd rhanddeiliaid yn teimlo y byddai angen bod yn glir pwy fyddai'n gyfrifol am ariannu seilwaith a hyfforddiant. Ar yr un pryd, roedden nhw hefyd yn teimlo y gallai'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru weithredu fel adnodd er mwyn sicrhau cydraddoldeb rhwng Cymru a gweddi y DU o ran cyllid a ffocws ar gydraddoldeb digidol.

3.4.4 Natur wledig

“Ceir cymunedau a chartrefi anghysbell iawn yng Nghymru, cymunedau ffermio a chymunedau arfordirol. Ac rwy'n credu bod y rhain yn cyflwyno rhywfaint o heriau o ran cysylltedd â'r rhynggrwyd. Ac mae hynny'n rhywbeth sydd angen bod ar frig yr agenda wrth feddwl am unrhyw gynnig digidol.”

Prif Weithredwr Cymdeithas Dai

Codwyd mynediad i fand eang fel her mewn ardaloedd gwledig, a dylai Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru ystyried hynny. Bu un cynrychiolydd o gwmni sy'n darparu cysylltedd â'r rhynggrwyd mewn ardaloedd ymylol yn siarad yn angerddol am y ffaith fod bodolaeth y rhwydwaith yn yr ardaloedd hyn yn galluogi pobl o bob cefndir i gael gwell cysylltedd, a bod hynny'n bwysig gan y byddai yno am genedlaethau i ddod gyda chapasiti i dyfu, gan atal y cymunedau hyn rhag cael eu gadael ar ôl. Roedd rhanddeiliad arall yn teimlo er y byddem eisiau i bawb gael y 'safon aur' o ran ffibr mewn byd delfrydol, mewn gwirionedd, nid fyddai hyn yn cyrraedd rhai ardaloedd gwledig, a'i fod, yn hytrach, yn cefnogi'r syniad y dylid gwneud defnydd arloesol o dechnolegau amgen megis mynediad diwifr sefydlog a chyfathrebu'r hyn sydd ar gael i'r ganran fechan honno sydd heb ffibr.

3.4.5 Yr Iaith Gymraeg

“O'n safbwynt ni, mae'n rhaid iddo fod yn ddwyieithog trwy gyfrwng y Gymraeg a'r Saesneg, a bod y ddwy iaith yn cael sylw cyfartal”.

Uwch Dîm Rheoli mewn sefydliad sy'n darparu cymorth, cyngor a chyfleoedd ariannu i sefydliadau cymdeithasol sifil

Roedd rhanddeiliaid yn glir y dylid ystyried yr iaith Gymraeg wrth lunio'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru, yn hytrach na rhywbeth sy'n cael eu hychwanegu neu'n cael ei gyfieithu o fersiwn Saesneg. Roedd rhanddeiliaid yn teimlo bod yr iaith Saesneg yn cael blaenoriaeth yn aml yn y gwasanaethau digidol a nifer o'r systemau y mae angen i ddinasyddion Cymru eu defnyddio, sy'n anfantais i'r rhai sy'n defnyddio'r Gymraeg fel iaith gyntaf, neu sy'n well ganddynt gyfathrebu drwy'r Gymraeg. Roedd enghreifftiau mwy penodol a roddwyd gan rhanddeiliaid o'r rhai hynny sydd mewn perygl o gael eu hallgáu yn cynnwys pobl gydag anabledau dysgu sydd wedi cael eu magu

mewn cartrefi cyfrwng Cymraeg, a phobl hŷn gyda dementia lle mae'r sgiliau ieithyddol Saesneg yn cael eu colli cyn sgiliau ieithyddol Cymraeg. Mae'r cwestiwn yn parhau i Lywodraeth Cymru a rhanddeiliaid ynglŷn ag i ba raddau y byddant yn gallu mynd i'r afael â hynny.

Gallai gwasanaethau sy'n cael eu datblygu a'u defnyddio gan lywodraeth Cymru a'r DU a rhanddeiliaid yng Nghymru gael eu darparu neu eu hadeiladu trwy gyfrwng y Gymraeg, ac mae'n bosibl y byddai hynny'n ofynnol. Nid yw'r un peth yn wir am nifer o systemau gwasanaethau digidol neu gynnwys sy'n cael ei greu a'i letya y tu allan i Gymru a'r DU. Gallai hyn ymestyn ar draws pob maes, o wasanaethau ariannol, cyngor iechyd a deunydd addysg i gyfryngau adloniant ac apiau. Yn yr achosion hyn, nid oes unrhyw ofyniad cyfreithiol na masnachol i ddarparu fersiwn Gymraeg. O ganlyniad, gallai mynediad i gynnwys a gwasanaethau digidol i siaradwyr Cymraeg fod yn gyfyngedig o'i gymharu â grwpiau a rhanbarthau eraill y DU. Gallai'r cwestiwn o ran cyflwyno Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru ymwneud ag i ba raddau y gall ymyrraeth gan Lywodraeth Cymru neu rhanddeiliaid liniaru'r anghydraddoldeb hwn mewn systemau a gwasanaethau digidol yn effeithiol.

3.4.6 Perchnogaeth gan bobl Cymru

"Y naratif sy'n dod i'r amlwg yw bod gweithred yn Lloegr yn weithred ar gyfer y DU gyfan, ac nid yw hynny'n wir bob amser".

Rheolwr ar ran elusen sy'n cynrychioli pobl gydag anableddau dysgu Roedd rhanddeiliaid yn teimlo y byddai modd cyflwyno Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru yn fwy llwyddiannus pe byddai canfyddiad ei fod yn 'berchen' i bobl Cymru, gyda 'gweledigaeth ddigidol i Gymru'. Pwysleisiodd rhanddeiliaid bwysigrwydd gwrando ar gymdeithas ehangach er mwyn i bobl deimlo bod ganddynt fwy o fewnbwn wrth lunio'r safonau hyn, a dyna pam y byddwn yn cyfweld â phobl sydd wedi'u hallgáu o'r byd digidol yn ystod cam nesaf y prosiect. Bydd angen ymrwymiad a pherchnogaeth gan Lywodraeth Cymru i weithredu'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru i'w harwain yn ei blaen.

3.4.7 Amrywiaeth cymunedau ac unigolion

"Gallai person ofyn i rywun a oes ganddyn nhw ddarn o dechnoleg? Neu a ydyn nhw'n defnyddio technoleg? Mae dehongliad pawb o dechnoleg yn wahanol hefyd. Felly, fe allwn i fynd at fy mamgu a gofyn a yw hi'n defnyddio technoleg, a byddai hi'n dweud na, ond mewn gwirionedd, mae ganddi hi ffôn clyfar yn ei phoced sydd â mwy o bŵer na roced i fynd i'r Gofod".

Gweithiwr Cymorth Cymunedol gyda sefydliad sy'n darparu cymorth i bobl hŷn

Mae'r rhanddeiliaid y buom ni'n siarad â nhw'n gweithio gyda grwpiau sy'n fwy tebygol o gael eu hallgáu o'r byd digidol, gan gynnwys oedolion hŷn, pobl anabl, pobl mewn tai cymdeithasol a phobl gydag incwm isel. Roedden nhw'n pwysleisio pwysigrwydd adlewyrchu anghenion, amgylchiadau a dewisiadau'r grwpiau yr oedden nhw'n gweithio gyda nhw. Nid yw bob amser yn glir i ba raddau mae'r amgylchiadau hyn yn adlewyrchu rhywbeth penodol i Gymru neu mewn gwirionedd i'r grwpiau a'r cymunedau hynny'n

gyffredinol. Roedd nifer yn codi pryderon ynglŷn â'r anawsterau wrth geisio cyrraedd y rhai sydd wedi'u hallgáu fwyaf o safbwynt digidol. Roedd rhanddeiliaid yn nodi bod rhai unigolion wedi'u hallgáu o'r byd digidol o ddewis, neu fod y ddealltwriaeth o'r hyn y mae allgáu o'r byd digidol yn ei olygu yn amrywio o un person i'r llall, a bydd hynny'n allweddol wrth gyfathrebu a chyflwyno Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru. Dylid ystyried y materion hyn mewn perthynas â strategaethau cydraddoldeb ehangach a byddai angen i'r broses o weithredu'r safon fod yn unol â deddfwriaeth ehangach yng Nghymru.

3.4.8 Sgiliau a Hyfforddiant

“Nid oes unrhyw safonau digidol craidd o ran hyfforddiant i staff... Rwy'n credu y dylai fod yn ofynnol i chi wneud y cwrs. Mae hyn yn mynd i arwain newid, ac mae'n mynd i arwain pobl i wireddu eu potensial”.

Arweinydd elusen sy'n darparu cymorth i bobl anabl

Er bod mynediad i fand eang a dyfeisiau'n bwysig, heb y sgiliau angenrheidiol i gael mynediad i'r rhyngwyd, ni fydd yn cynnig cymaint o fuddion i bobl ag y gallai. Mae rhanddeiliaid yn ymwybodol o bwysigrwydd sgiliau digidol ar gyfer cleientiaid a'u staff. Roedd hyfforddiant ar gyfer staff cymorth yn cael ei ystyried yr un mor bwysig, gyda rhanddeiliaid yn nodi diffyg cysondeb o ran sgiliau digidol a hyder ymysg y gweithlu, a'r cyfleoedd hyfforddiant sydd ar gael iddyn nhw. Er bod Sgiliau Digidol Cymru yn cynnig hyfforddiant cynhwysiant digidol, a bod darparwyr yn cynnig hyfforddiant i'w staff eu hunain, nid oes unrhyw safonau craidd na lefel sgiliau gorfodol i'r rhai sy'n gweithio yn y sector preifat. Roedd rhai rhanddeiliaid yn pryderu am lefel y gefnogaeth y byddai staff yn gallu ei roi i gleientiaid pe bydden nhw eu hunain yn wedi'u hallgáu o'r byd digidol, heb sgiliau digonol neu'n ddi hyder.

“Heb yr hyfforddiant, nid oes modd gwybod am y pethau yma”.

Gweithiwr Cymorth Cymunedol gyda sefydliad sy'n darparu cymorth i bobl hŷn

O ran cleientiaid, roedd rhanddeiliaid yn ymwybodol bod llawer o bobl heb y sgiliau a/neu'r hyder i ymgysylltu'n llawn gyda'r cynnig digidol sydd ar gael. Gallai person fod yn fedrus iawn wrth ddefnyddio dyfais benodol (e.e. ffôn clyfar) ond yn methu â defnyddio dyfeisiau eraill (e.e. gliniadur), neu fod yn fedrus mewn un maes ond nid mewn meysydd eraill. Golyga hynny efallai y byddent yn gallu elwa o rai cyfleoedd ar-lein ond yn methu â manteisio ar wasanaethau digidol, a allai ddibynnu er enghraifft ar ddefnyddio safleoedd iechyd neu'r llywodraeth. Nododd un o'r rhanddeiliaid fod y pandemig wedi cyflwyno grwpiau ac unigolion i ddefnyddio'r rhyngwyd nad oeddent yn gwneud hynny'n flaenorol. Bu rhanddeiliaid yn trafod sut y gall hyfforddiant wneud i bobl deimlo'n fwy diogel gan eu bod yn deall sut i aros yn ddiogel ar-lein, gan eu gwneud yn fwy tebygol o ymgysylltu. Ar nodyn cadarnhaol, nododd rhanddeiliaid fod nifer o sefydliadau a grwpiau eisoes yn cydweithio i gynnig cyfleoedd i ddatblygu sgiliau ar gyfer cleientiaid a staff cymorth.

4 Y Camau Nesaf

Ar gyfer camau olaf y fframwaith Delphi bydd y tîm yn edrych ar y casgliadau cychwynnol ac yn creu arolwg byr ar gyfer rhanddeiliaid allweddol (gweler Atodiad 2). Bydd hyn yn mireinio ac yn cadarnhau ein bod wedi casglu'r prif faterion o safbwynt rhanddeiliaid. Bydd y cam hwn wedi'i gwblhau erbyn diwedd Awst. Bydd y gwaith hwn yn gweithredu fel sylfaen ar gyfer y cyfweiliadau grŵp ychwanegol gydag aelwydydd a phlant a fydd yn cael eu cynnal yng Nghymru er mwyn creu diffiniad mor gadarn â phosibl o'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru. Bydd y gwaith maes hwn wedi'i gwblhau ym mis Hydref a bydd yr adroddiad terfynol wedi'i gwblhau erbyn mis Tachwedd 2022. Pe byddai ail gam o'r prosiect yn cael ei ariannu, byddai'r canlyniadau wedyn yn cael eu symud ymlaen i gamau nesaf y prosiect lle bydd y tîm yn defnyddio'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru i archwilio effeithiau bodloni neu fethu â bodloni'r safon ar lefel genedlaethol, gymunedol a phersonol. Bydd Cam 2 yn golygu cynnal cyfweiliadau manwl gyda dinasyddion o Gymru sy'n cynrychioli grwpiau penodol, neu sydd ar y ffin rhwng demograffeg allweddol, a chynnal gweithdai seminar gyda chynrychiolwyr ac ymarferwyr sy'n cefnogi grwpiau allweddol.

5 Casgliadau

5.1 Diffiniad o Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru

Roedd rhanddeiliaid yn gwerthfawrogi'r syniad o gael Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru. Roeddent yn gwerthfawrogi'r potensial fel adnodd ar gyfer gwella eu gwaith, ac am wella gwaith y rhai sy'n cael eu heffeithio gan anghydraddoldebau digidol. Dylai'r diffiniad o'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru gyfeirio'n benodol at fforddiadwyedd fel rhan o hygyrchedd, yn ogystal â'r iaith Gymraeg i sicrhau nad yw'n cael ei anghofio. Dylai'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru fod yn safon sy'n cael ei phenderfynu ar y cyd gyda chymaint o gyfranogiad a diddordeb gan gymdeithas sifil ehangach â phosibl, gan gynnwys y rhai hynny sydd wedi'u hallgáu o'r byd digidol.

5.2 Gweithrediad Polisi

Bydd angen ymrwymiad ariannol a gwleidyddol gan Lywodraeth Cymru a sefydliadau er mwyn cyflwyno Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru, yn enwedig lle nad yw pwerau wedi'u datganoli. Dylid cael ymrwymiad i sicrhau bod y safon yn cael ei chyfathrebu'n glir lle mae ei angen fwyaf, a bod strategaethau i helpu pobl i gyrraedd y safon yn effeithiol, yn ogystal â chodi ymwybyddiaeth yn gyffredinol o bwysigrwydd digidol er mwyn gwella bywydau dinasyddion. Er bod fforddiadwyedd yn cael ei gynnwys yn y safon ar ffurf "hygyrchedd", bydd cyllid yn enwedig o bwysig wrth gyflwyno'r safon hon, gan fod fforddiadwyedd wedi codi fel pryder allweddol yn y cyd-destun hwn.

5.3 Gweithrediad ymarferol

Bydd natur wledig ac anawsterau wrth geisio cyrraedd y rhai sydd wedi'u hallgáu o'r byd digidol yn heriol o ran cyflwyno Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru. Dylid ystyried amrywiaeth cymunedau ac unigolion yng Nghymru. Mae'n bwysig ystyried y rhwystrau posibl ar gyfer grwpiau penodol wrth gyflwyno Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol, ond mae angen hefyd caniatáu ar gyfer dealltwriaeth fwy cynnil o amgylchiadau unigol wrth ei chyflwyno, gan ganolbwyntio ar yr unigolyn ar gyfer y safon hon.

5.4 Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru v Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol

Yn ystod ein trafodaeth gyda rhanddeiliaid o Gymru, mae'n glir fod materion rhanbarthol allweddol megis yr iaith Gymraeg, cysylltedd arafa mewn ardaloedd gwledig/anghysbell, grwpiau cymunedol penodol ac adnoddau Cymraeg (e.e. darparwyr cymunedol ac elusennol) oll yn faterion allweddol sydd angen eu hystyried. Bydd ein grwpiau ymgynghori pellach ar y Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol, a gynhelir yn ystod hydref 2022 gan Brifysgol Loughborough, yn edrych i ba raddau y mae'r rhain yn newid neu'n ychwanegu at ofynion y Safon Ofynnol a nodwyd yn y gwaith ehangach yn y DU.

Byddem hefyd yn nodi bod nifer o ymatebwyr wedi dweud bod Cymru yn arafach mewn rhai agweddau ar gynhwysiant digidol o'i gymharu â gweddill y DU. Rydym ni eisoes wedi nodi uchod y sylwadau'n ymwneud â thlodi perthynnol a fforddiadwyedd. Gwnaed cymariaethau eraill yn ymwneud â'r canlynol:

- Cyflwyno band eang neu ffibr
- Newidiadau i hyblygrwydd rheoliadau cynllunio i hwyluso cyflwyno technoleg ddigidol
- Nifer y darparwyr ar y farchnad ar gyfer rhanbarthau penodol o ganlyniad i hyfywedd masnachol
- Defnydd o dechnoleg ddigidol yn y sector gwirfoddol

Rydym ni'n credu bod y sylwadau hyn yn adlewyrchu canfyddiadau rhanbarthol a Chymreig pwysig. Fodd bynnag, mae angen gwell dealltwriaeth o'r gwahaniaeth gwirioneddol rhwng rhanbarthau ac arferion eraill yn y DU i ganfod unrhyw anghenion neu bolisi penodol ar gyfer Cymru. Codwyd y pwynt hwn gan y sefydliadau cenedlaethol a gafodd eu cyfweld (e.e. BT). Yn ogystal, mae'r llenyddiaeth cynhwysiant digidol ehangach ac ystadegau cenedlaethol y DU yn cyfeirio at y ffactorau hyn fel ffactorau sy'n gyffredin mewn ardaloedd eraill o'r DU ac yn rhyngwladol. Er enghraifft, mae materion ynglŷn â'r Saesneg fel ail iaith a mynediad digidol i'w gweld o fewn cymunedau mudwyr trefol yng Nghymru ac yn y DU yn ehangach. Yn yr un modd, mae materion yn ymwneud â mynediad gwledig/anghysbell i'w gweld yn eang yn yr Alban a Gogledd Orllewin Lloegr er enghraifft. Nid yw hyn yn diystyru pwysigrwydd y materion hynny o bell ffordd. Ond, heb ragatal ein canfyddiadau cyffredinol, mae'n bosibl y gallai agweddau a gwerth penodol Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru ddibynnu ar sut y gellir defnyddio polisi, ymarfer a thechnoleg i fynd i'r afael â'r rhain yn

Ileol yng nghyd-destun Cymru ac i sicrhau bod cymaint o ddinasyddion Cymru â phosibl yn cyrraedd y safon hon.

6 Adnoddau Digidol Llywodraeth Cymru

- [Arolwg Cenedlaethol Cymru: Prif ganlyniadau, mis Ebrill 2018 i fis Mawrth 2019 \(llyw.cymru\)](#)
- <https://www.ogi.wales/>
- Strategaeth ddigidol i Gymru: Sut y byddwn yn defnyddio digidol, data a thechnoleg i wella bywydau pobl Cymru. Ar gael yma: [Strategaeth ddigidol i Gymru | LLYW.CYMRU](#)
- [Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol | LLYW.CYMRU](#)
<https://digitalanddata.blog.gov.wales/2021/01/07/digital-strategy-for-wales-mission-4-digital-inclusion/>
- [Strategaeth Ddigidol i Gymru: Cenhadaeth 5 – Cysylltedd Digidol \(gov.wales\)](#)
- [Safonau Gwasanaeth Digidol Cymru - Canolfan Gwasanaethau Cyhoeddus Digidol \(llyw.cymru\)](#)
- [Adroddiad cynnydd ar gynhwysiant digidol: tuag at Gymru ddigidol hyderus \[HTML\] | LLYW.CYMRU](#)
- <https://gov.wales/sites/default/files/statistics-and-research/2018-12/080313sb102008en.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2022. Cymunedau Digidol Cymru. Ar gael yma: [Digital Communities Wales \(gov.wales\)](#) [Cyrchwyd 18 Mawrth 2022]

7 Atodiad Un: Cyfarfod Rhwydwaith Cynghrair Cynhwysiant Digidol

7.1 Cyfarfod Rhwydwaith 17 Chwefror 2022

Mae Cynghrair Cynhwysiant Digidol Cymru yn rhwydwaith o sefydliadau sy'n cyfarfod pob chwarter i drafod cynhwysiant digidol yng Nghymru. Mae ffocws pob cyfarfod yn deillio o'r pum blaenoriaeth a nodir yn 'O Gynhwysiant i Wydnwch: Agenda ar gyfer cynhwysiant digidol':

1. Ymsefydlu cynhwysiant digidol ym mhob sector
2. Prif ffrydio cynhwysiant digidol ym maes iechyd a gofal cymdeithasol
3. Mynd i'r afael â thlodi data fel mater allweddol
4. Blaenoriaethu sgiliau digidol yn yr economi ar ôl Covid
5. Gosod isafswm safon byw digidol newydd

Bydd y briff hwn yn rhoi crynodeb o'r materion a godwyd gan aelodau'r Rhwydwaith Cynghrair Cynhwysiant Digidol yng Nghymru yn ystod y cyfarfod a gynhaliwyd ar 17 Chwefror 2022 lle bu trafodaeth ynghylch Blaenoriaeth 5: Gosod isafswm safon byw digidol newydd yng Nghymru a mabwysiadu dulliau cyd-gynhyrchu.

Roedd Jane Hutt AS, Gweinidog Cyfiawnder Cymdeithasol, Nigel Moss, Pennaeth Cynhwysiant Digidol ac Ariannol Llywodraeth Cymru, a'r Athro Simeon Yates o Brifysgol Lerpwl yn bresennol.

1. Bu'r sesiynau yn yr ystafelloedd ymneilltuo yn trafod y cwestiynau canlynol:
2. Beth fyddai eich sefydliad yn disgwyl ei weld yn cael ei gynnwys mewn Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru?
3. Sut y gallai Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol fod yn ddefnyddiol i chi a'r cymunedau yr ydych chi'n gweithio gyda nhw?
4. Yn ehangach, sut allai aelodau Cynghrair Cynhwysiant Digidol Cymru gefnogi dulliau cyd-gynhyrchu o fewn polisïau a rhaglenni cynhwysiant digidol?

Er mwyn hwyluso'r broses gyfeirio, bydd y briff hwn yn cael ei osod gyda'r cwestiynau hyn fel penawdau.

7.1.1 Beth fyddai eich sefydliad yn disgwyl ei weld yn cael ei gynnwys mewn Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru?

- Roedd aelodau Cynghrair Cynhwysiant Digidol Cymru yn cytuno bod rhaid i Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol gynnwys mesurau cysylltedd, sgiliau a hyder, mynediad i ddyfeisiau, hygyrchedd a fforddiadwyedd. Dylai Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru sicrhau bod gan bawb yng Nghymru gysylltiad dibynadwy a fforddiadwy i'w cartrefi, mynediad i ddyfais, a chymorth i ddysgu'r sgiliau i ddefnyddio'r rhyngwyd yn y modd maen nhw'n ei ddymuno, os maen nhw'n dymuno gwneud hynny.
- Bydd angen mapio'r holl fesurau canlynol ar gyfer y safon yn ddaearyddol: cysylltedd, sgiliau, mynediad i ddyfeisiau, hygyrchedd a fforddiadwyedd. Mae angen creu darlun genedlaethol cyflawn er mwyn deall y sefyllfa.
- Ceir pryder ein bod eisoes yn methu pobl mewn mentrau cynhwysiant digidol presennol ac mai dim ond y rhai hynny sydd wedi cysylltu gyda gwasanaethau neu sefydliadau cymorth eu hunain yr ydym ni'n eu cyrraedd. Y gobaith yw y bydd Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol a'r gweithgareddau casglu data dilynol yn helpu sefydliadau i adnabod unigolion a allai fod heb eu canfod yn flaenorol.
- Bu bron i bob un o'r sesiynau trafod yn sôn am y ffaith fod cysylltedd fforddiadwy a dibynadwy yn dal i fod yn broblem barhaus mewn nifer o ardaloedd yng Nghymru, ac y byddai angen mynd i'r afael â hynny yn y lle cyntaf.
  - Dyfyniadau: *Os na fyddwn ni'n rhoi sylw i fannau digyswllt yng Nghymru'n fuan iawn, bydd y rhaniad yn anorchfygol. Gallwn ddarparu dyfeisiau, data, cymorth gyda sgiliau – ond ni allwn sicrhau bod band eang yn cyrraedd tŷ os nad yw'n gallu cyrraedd.*
- Bydd angen canolbwyntio ar yr unigolyn wrth greu'r safon genedlaethol hon. Bydd llawer o anghenion amrywiol ymysg dinasyddion yng Nghymru ar gyfer bywydau sydd wedi cysylltu'n ddigidol, felly gallai'r isafswm i rai fod yn wahanol i eraill. Bydd anghenion unigolion a chymunedau yn wahanol iawn ar draws Cymru, felly bydd gwybodaeth leol yn allweddol wrth ei gyflwyno'n briodol.

- Dyfyniad: *Bydd y broblem y mae'r safon hon yn ceisio ei datrys yn wahanol ym mhob ardal – gwledig i drefol, ardaloedd o amddifadedd, demograffeg sy'n newid – mae'n rhaid ystyried pethau fel isadeiledd a sut mae hyn yn cyd-fynd â'r holl broblemau eraill megis amddifadedd.*
- Bydd angen sicrhau cymorth parhaus wedi'i dargedu ar gyfer y rhai sydd wedi'u hallgáu o'r byd digidol, ac i'r rhai sy'n cefnogi pobl i sicrhau cynhwysiant digidol. Bydd buddsoddiad gan Lywodraeth Cymru ar gyfer hyn yn parhau i fod yn hanfodol yn y tymor canolig. Ni ellir rhoi'r baich o sicrhau bod unigolion yn cyrraedd safon ofynnol ar sefydliadau sydd eisoes yn cael eu gorweithio ac sy'n aml yn cael eu harwain gan wirfoddolwyr, heb ddarparu adnoddau ychwanegol ar eu cyfer. Wrth i gyfran uwch o ddinasyddion fynd ar-lein, y rhai sy'n dal i gael eu hallgáu fydd angen y cymorth mwyaf.
  - Dyfyniad: *Ni ellir rhoi gofyniad cyfreithiol ar sefydliadau cymorth i sicrhau bod y bobl mae'n nhw'n eu cefnogi'n cyrraedd Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol – mae angen adnoddau a chymorth ar y sefydliadau hynny – mae'n bosibl mai nhw fyddai'n rhoi cymorth i'r unigolyn, ond dylen nhw gael cymorth i wneud hynny.*
- Bydd angen ail-edrych ar y safon ofynnol yn aml – mae technoleg a'r byd digidol a'r hyn y mae dinasyddion ei angen yn newid yn sydyn a bydd angen i'r safon hon fod yn gallu addasu i'r dirwedd gyfnewidiol.
- Mae'n rhaid i Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru ystyried safonau'r iaith Gymraeg ac mae hynny'n cynnwys deunydd cyfrwng Cymraeg ac adnoddau hygyrchedd yn yr iaith Gymraeg. Mae angen mynediad cyfatebol i'r rhyngwrwyd i'r rhai hynny sy'n siarad Cymraeg fel iaith gyntaf, fel nad yw'r profiad o ddefnyddio'r rhyngwrwyd yn llai na'r rhai sy'n siarad Saesneg fel iaith gyntaf. Dylai Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol gynnwys safon i alluogi pobl i gyfranogi yn y modd maen nhw'n dymuno ac yn eu hiaith ddewisol. Mae angen i'r iaith Gymraeg gael ei chynnwys o'r dechrau, ac nid cyfieithu wedyn.
- Wrth ddylunio a darparu gwasanaethau digidol cyhoeddus, dylai sefydliadau fod yn ymwybodol o gynhwysiant, gan gynnwys materion tlodi data, a dylid dylunio gwasanaethau i leihau'r effeithiau hyn. Mae graddio tudalennau gwe gyda gradd sero (gan olygu nad oes costau data i bobl ddefnyddio'r gwasanaethau hynny) yn rhan o'r ateb, ond mae hefyd angen dylunio safleoedd nad oes angen data sylweddol i'w defnyddio.
- Cafwyd nifer o gwestiynau ynglŷn â pha feini prawf fydd yn cael eu defnyddio i bennu'r hyn y mae cysylltiad digidol yn ei olygu. Os byddwn ni'n ei gyfyngu i wasanaethau hanfodol, h.y. "mae gen i'r sgiliau, y ddyfais a'r cysylltedd i gael galwad fideo gyda'r meddyg teulu"; gallai pobl golli allan ar nifer o'r buddion llesiant ac ariannol o fod ar-lein. Pa lefel o gysylltedd fydd yn cael ei ystyried fel yr isafswm? Pa fframwaith sgiliau fydd yn cael ei ddefnyddio i benderfynu a yw person wedi'i gynnwys yn ddigidol? Pwy fydd yn gwneud y penderfyniadau hynny? Sut allwn ni ddefnyddio'r safon i fesur hyder digidol, nid cynhwysiant digidol yn unig?
  - Dyfyniad: *mae angen i'r statws 'wedi'i gynnwys yn ddigidol' nodi cyfres o ddangosyddion oddi tano. Felly, beth yw'r dangosyddion hynny? Mae angen gwaith ymchwil, tystiolaeth, ffynonellau data, profiad ac unwaith y*

bydd y rhain yn hysbys, gallwn edrych ar ymyriadau polisi i fynd i'r afael â'r rhain.

7.1.2 Sut y gallai Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol fod yn ddefnyddiol i chi ac i'r cymunedau yr ydych chi'n gweithio gyda nhw?

- Dim ond os bydd y safon hon yn ddeddfwriaeth neu os bydd sefydliadau'n cael eu harwain yn orfodol i ddangos sut maen nhw'n bodloni ac yn gorgyrraedd y safon gan ddefnyddio mesurau safonol y bydd y safon hon yn ddefnyddiol.
  - Dyfyniad: *Mae angen i'r safon fod yn gadarn.*
- Ceir dangosydd eisoes yn ymwneud â chysylltedd ym Mynegai Amddifadedd Lluosog Cymru ac mae darparwyr band eang wedi ymrwmo i ddarparu isafswm o 10Mbps, ond ni welwyd fod hyn wedi effeithio ar gysylltedd fforddiadwy mewn gwirionedd mewn ardaloedd sylweddol o Gymru. Mae angen sicrhau atebolrwydd a chyfrifoldeb ar gyfer y safon hon.
- Dylai'r safon hon gael ei hymgorffori mewn meysydd megis comisiynu, ffrydiau ariannu a gofynion adrodd. Bydd sicrhau gwaelodlin gyda chanllawiau a safonau clir y mae angen i bawb yng Nghymru weithio tuag atynt yn fuddiol iawn er mwyn sicrhau bod pob unigolyn yn cael y cymorth sydd ei angen a bod y sefydliadau sy'n cefnogi'r bobl hyn yn gweithio tuag at yr un safon ar draws Cymru ac yn cael y cymorth angenrheidiol i wneud hynny.
- Dylai gweithgareddau mapio a chasglu data a fydd yn cael eu cyflawni i wneud y safon hon yn effeithiol fod ar gael i sefydliadau allu cael mynediad a'u defnyddio i'w helpu i ddeall y sefyllfa y mae unigolion o fewn eu cymunedau yn eu hwynebu. Bydd y data hwn yn ddefnyddiol dros ben i nifer o sefydliadau yn y Rhwydwaith er mwyn deall gwir natur y broblem yn eu hardaloedd ac i dargedu adnoddau mewn modd strategol. Gwyddwn fod allgáu o'r byd digidol yn un o'r ffactorau sy'n pennu iechyd (y "gyfraith godal gwrthdro digidol") ac felly bydd gwybod pwy sydd o dan y Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yn bwysig i ddarparwyr iechyd a gofal cymdeithasol hefyd.
  - Dyfyniadau: *'Mae gan Mrs Jones hwn, hwn a hwn, felly mae popeth yn iawn – ond yr hyn sy'n bwysig mewn gwirionedd yw ble mae'r wybodaeth honno'n mynd – pam mae hynny'n bwysig – i bwy yr ydym ni'n adrodd y pethau hyn? Mae angen casglu data cenedlaethol, lle mae'r wybodaeth yn cael ei chasglu a'i bod ar gael i ni er mwyn i ni allu gweld beth yr ydym ni'n ei fwydo i'r darlun cenedlaethol*
  - *Mae angen i'r wybodaeth gael ei chasglu, ac mae angen i ni allu ei gweld er mwyn llenwi'r bylchau. Os mae rhywun yn dod i mewn i'r gwasanaethau cyhoeddus am ba bynnag reswm, pe byddem yn gallu gweld ble maen nhw o safbwynt digidol, byddai hynny'n ein cynorthwyo i deilwra'r gwasanaethau mae arny'n nhw eu hangen er mwyn eu cynorthwyo'n llawer gwell*
- Mae'n rhaid i'r safon hon beidio â bod yn arfer ar bapur yn unig – mae'n rhaid iddi ddechrau gydag anghenion unigolyn, nid ffurflen i bawb er mwyn gallu rhoi tic unwaith y bydd pawb wedi'u cysylltu. Er mwyn i'r safon fod yn ddefnyddiol i sefydliadau, dylai fod yn ffordd o gyrraedd canlyniad, nid yn ganlyniad ynddi'i hun.

- Dyfyniad: *ni all y safon fod yn arfer ar bapur yn unig; mae angen i'r broses fod yn ymgysylltiad ystyrion gyda'r byd digidol – gall gofynion cyfreithiol fel safon fod yn gymhelliant gwrthnysig gan eu bod yn canolbwyntio ar y canlyniad yn unig ac nid ar ddeiliannau ystyrion i bobl*

7.1.3 Yn ehangach, sut gall aelodau Cynghrair Cynhwysiant Digidol Cymru gefnogi dulliau cyd-gynhyrchu mewn rhaglenni a pholisïau cynhwysiant digidol?

- Fel yr amlinellwyd yng nghyflwyniad yr Athro Yates, mae angen i'r gwaith hwn fod yn seiliedig ar brofiadau byw amrywiaeth o bobl sy'n profi allgáu o'r byd digidol mewn gwahanol ffyrdd. Er enghraifft, mae angen creu'r cwestiynau yn yr arolwg Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol gyda phobl a fyddai'n cwblhau'r arolwg. Gall iaith fod yn un o'r rhwystrau mwyaf. Bydd ystod amrywiol aelodau Rhwydwaith Cynghrair Cynhwysiant digidol Cymru yn fuddiol iawn i'r dulliau cyd-gynhyrchu a amlinellir ar gyfer y darn yma o waith. Mae'n ein galluogi i estyn i amrywiaeth eang o gymunedau ledled Cymru a dylid gwneud defnydd o hynny.
- Os mae aelodau'r Rhwydwaith eisiau gwell data, a rhaglenni cymorth wedi'u targedu'n well, mae dyletswydd arnom ni i gymryd rhan ac ymgysylltu gyda chreu'r polisïau a'r rhaglenni hyn. Trwy gynnal y cyfarfodydd Rhwydwaith hyn a thrafod y problemau a rhannu ein gwybodaeth a'n profiad gyda'n gilydd, gallwn gefnogi'r gwaith o gyd-gynhyrchu polisïau a rhaglenni cynhwysiant digidol – cyn belled â bod rhywun yn gwrando.
- Nid yw'n ymwneud â sut y gallwn gefnogi dulliau cyd-gynhyrchu ar gyfer polisi a rhaglenni yn unig. Mae'n ymwneud hefyd â sut yr ydym yn rhannu ein gwybodaeth a'n profiad gyda'n gilydd i greu gwell rhaglenni a gwasanaethau.
- Roedd aelodau'r Rhwydwaith Cynghrair Cynhwysiant Digidol Cymru yn croesawu'r cyfle i archwilio'r pwnc ac i rannu eu syniadau gyda'r Gweinidog a Llywodraeth Cymru, ac maent yn awyddus i barhau i gydweithio gyda Llywodraeth Cymru i wireddu'r Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru.

8 Atodiad 2: Sefydliadau targed ar gyfer ymgynghoriad Delphi

Cynghrair Cynhwysiant Digidol Cymru- Grŵp Llywio
Sefydliad
Innovate Trust
Dŵr Cymru
DVLA
Cyngor Sir Fynwy
Perago
Swyddfa'r Comisiynydd Pobl Hŷn

Prifysgol Abertawe
Cymunedau Digidol Cymru
Y Ganolfan Gwasanaethau Cyhoeddus Digidol
Cyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru
BT Group
Good Things Foundation
Anabledd Cymru
Prifddinas-Ranbarth Caerdydd

Rhwydwaith Cynghrai Cynhwysiant Digidol Cymru
Sefydliad
AbilityNet
Cymru Egniol
Age Connects Torfaen
Age Cymru Gwynedd a Môn
Antur Cymru Enterprise - Antur Teifi
ateb group
BCS, The Chartered Institute for IT
Cyngor Blaenau Gwent
Llyfrgelloedd Blaenau Gwent/Ymddiriedolaeth Hamdden Aneurin
Cyngor Bwrdeistref Sirol Caerffili
Coleg Adfer a Lles Caerdydd a'r Fr
Cyngor Bwrdeistref Sirol Caerdydd
Gofal a Thrwsio Cymru
Cyngor Sir Gâr
Cyngor ar Bopeth Cymru
Citizens Online
Tai ClwydAlyn Cyf
Cartrefi Cymunedol Cymru
Consortiwm Bywydau Cymunedol
Yr Awdurdod Cystadleuaeth a Marchnadoedd
Computer Recyclers UK
Computeraid
ConnectED Cymru
Cyngor Ysgolion Sul ac Addysg Gristnogol Cymru
Grŵp Cartrefu Cymunedol Cynon Taf
Iechyd a Gofal Digidol Cymru
Digital Poverty Alliance
Chwaraeon Anabledd Cymru
DPIA

Tím Cymorth Lleiafrifoedd Ethnig ac Ieuencid Cymru
Cyngor Sir Y Fflint
Good Things Foundation
Hafod
Addysg a Gwella Iechyd Cymru
Iberian and Latin American Association in Wales (ILA)
Internet4Everyone Ltd
Y Sefydliad Dysgu a Gwaith
Anabledd Dysgu Cymru
Leonard Cheshire Cymru
Macular Society
miFuture
Mirus
Cyngor Sir Fynwy
Cyngor Dinas Casnewydd
Cymdeithas Tai Newydd
Dysgu Cymunedol i Oedolion Castellnedd Port Talbot
CVS Castellnedd Port Talbot
Oxford Internet Institute
PAVS
Pobl Group
Cyngor Sir Powys
ProMo Cymru
Iechyd Cyhoeddus Cymru
Race Council Cymru
Royal National Institute of the Blind (RNIB)
RWG Mobile
SCL - Society of Chief Librarians Wales
Serco
Gofal Cymdeithasol Cymru
Cyngor Abertawe
Swansea Music Art Digital
Prifysgol Abertawe
The Big Issue
the DigiCoach
Unite Cymru
Prifysgol Cymru y Drindod Dewi Sant
Ymddiriedolaeth GIG Prifysgol Felindre
Canolfan Cydweithredol Cymru
CGGC
YMCA Swansea

Youth Cymru

Darparwyr Gwasanaethau Rhyngrwyd

BT

Ogi

Sefydliadau eraill

Ofcom

Cyngor Dinas Casnewydd

Cyngor Gwasanaeth Gwifoddol Abertawe

The CAE

Race Council Cymru (RCC)

African Community Centre (ACC)

Iberian & Latin American Association in Wales (ILA)

South Riverside Community Development Centre
--

9 Atodiad Tri: Canllaw Cyfweiliad Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol i Randdeiliaid

9.1 CYD-DESTUN A'R DIGIDOL

- Dywedwch rywfaint am eich sefydliad a'r hyn y mae'n ei wneud?
- Beth mae eich sefydliad yn ei wneud i fynd i'r afael ag anghydraddoldeb a pha fath o grwpiau bregus ac ymylol ydych chi'n gweithio gyda nhw?
- Pa wasanaethau ydych chi'n eu darparu i'r rhai yr ydych chi'n gweithio gyda nhw? Sut mae technolegau digidol yn cael eu hymgorffori yng ngwaith eich sefydliad. Pa wasanaethau yr ydych chi'n eu darparu sy'n dibynnu ar ddefnyddio technolegau digidol?
- A allwch chi roi enghreifftiau o sut yr ydych chi wedi defnyddio'r technolegau hyn yn ymarferol? Pa mor ddefnyddiol oedd y technolegau hyn yn eich barn chi o ran y gwaith a oedd angen ei wneud?
- Sut mae'r cynnydd mewn defnydd o dechnolegau digidol wedi effeithio ar eich gwaith?
- Pa mor hyderus ydych chi a'ch cydweithwyr yn eich gallu i gael mynediad at dechnolegau digidol a'u defnyddio yng nghyd-destun mynd i'r afael ag anghydraddoldebau digidol?
- A fydddech chi'n dweud eich bod chi a'ch cydweithwyr wedi derbyn hyfforddiant digonol, os o gwbl, i ddefnyddio'r technolegau digidol angenrheidiol i gyflawni eich

swydd? Os felly, a oeddech chi'n ei weld yn ddefnyddiol? Beth oedd leiaf defnyddiol? Pam a beth yw'r bylchau hyfforddiant?

9.2 DIFFINIAD O SAFON OFYNNOL AR GYFER BYWYD DIGIDOL YNG NGHYMRU

Rydym ni'n datblygu diffiniad o Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol. Fel rhan o'n prosiect Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol cenedlaethol – ac yn seiliedig ar drafodaethau gydag aelodau o'r cyhoedd – rydym ni wedi llunio diffiniad o Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol sy'n adlewyrchu barn gwahanol aelwydydd. Dyma'r diffiniad: “Mae safon ofynnol ar gyfer bywyd digidol yn cynnwys cael mynediad i'r rhyngrwyd, offer digonol a digon o hyfforddiant a chymorth, ond mae'n fwy na hynny. Mae'n golygu gallu cyfathrebu, cysylltu ac ymgysylltu gyda chyfleoedd yn ddiogel ac yn hyderus.”

- Gan ein bod yn archwilio beth mae hynny'n ei olygu yng Nghymru yn benodol, beth fyddai Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru angen ei gynnwys yn eich barn chi, ac o'ch profiad chi?
- Ydych chi'n credu y byddai angen i Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru edrych yn wahanol i Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yn Lloegr, yr Alban a Gogledd Iwerddon? Ym mha ffyrdd a pham?
- Beth yw eich barn am y diffiniad a luniwyd gennym? Ym mha ffyrdd, os o gwbl, mae'n berthnasol i'r bobl yr ydych chi'n eu helpu / yn gweithio gyda nhw?
- I ba raddau mae'n berthnasol i'r cyd-destun Cymreig? Os felly, ym mha ffyrdd? Pam / pam ddim? Ydych chi'n credu bod unrhyw agweddau penodol o gynhwysiant digidol

9.3 GOBLYGIADAU POLISI AC YMARFEROL CYFLWYNO SAFON OFYNNOL AR GYFER BYWYD DIGIDOL YNG NGHYMRU

- Pa fath o lunwyr polisi mae eich sefydliad yn gweithio â nhw, a pha fath o waith ydych chi'n ei wneud gyda nhw?
- Ydych chi'n credu y byddai gweithredu Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru yn fuddiol, a pham?
- O ystyried ein diffiniad o Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol cenedlaethol, beth sydd angen ei wneud o safbwynt polisi yn eich barn chi i'w weithredu ar draws y DU, ac yn fwy penodol, yng Nghymru?
- Pa heriau ydych chi'n eu rhagweld o ran gweithredu'r diffiniad hwn, neu ddiffiniad diwygiedig i Gymru, trwy weithio'n agos gyda llunwyr polisi? A oes unrhyw heriau penodol wrth gyflwyno Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru o'i gymharu â'r cyd-destun cenedlaethol ehangach? A sut fydddech chi'n mynd i'r afael â'r heriau hynny?
- Pe byddai diffiniad o Safon Ofynnol ar gyfer Bywyd Digidol yng Nghymru yn cael ei gydnabod a'i gyflwyno o safbwynt polisi, ym mha ffyrdd, os o gwbl, y bydddech chi'n ei ymgorffori i'ch arferion presennol? Ym mha ffyrdd, os o gwbl, y bydddech chi'n addasu, ehangu ac yn adeiladu ar eich arferion presennol (e.e. lobbïo, codi

ymwybyddiaeth a darparu adnoddau, hyfforddiant llythrennedd digidol) gyda'r nod o fynd i'r afael ag anghydraddoldebau digidol?

- Pa heriau ydych chi'n eu rhagweld wrth addasu eich arferion presennol?

10. Ôl-nodiadau

¹ Ariennir y prosiect MDSL gan The Nuffield Foundation dan grant rhif FR000022935. Mae The Nuffield Foundation yn ymddiriedolaeth elusennol annibynnol gyda'r genhadaeth o arwain llesiant cymdeithasol yn ei flaen. Mae'n ariannu gwaith ymchwil sy'n sylfaen i bolisi cymdeithasol, yn bennaf ym meysydd Addysg, Llesiant a Chyfiawnder. Mae hefyd yn ariannu rhaglenni myfyrwyr sy'n darparu cyfleoedd i bobl ifanc ddatblygu sgiliau mewn dulliau meintiol a gwyddonol. The Nuffield Foundation a sefydlodd 'Nuffield Council on Bioethics' a'r 'Ada Lovelace Institute' ac mae'n cyd-ariannu'r rhain. Mae'r Sefydliad wedi ariannu'r prosiect hwn, ond mae'r farn a fynegir yn eiddo i'r awduron ac nid yw o reidrwydd yr un farn â'r Sefydliad.

² French, Quinn, a Yates (2018), Digital Motivation, Good Things Foundation.

³ Yates a Lockley (2018). Social media and social class. *American Behavioral Scientist*, 62(9), 1291-1316.; Yates, Kirby a Lockley (2015). Digital media use: Differences and inequalities in relation to class and age. *Sociological research online*, 20(4), 1-21.; Clayton, a Macdonald (2013) The limits of technology: social class, occupation and digital inclusion in the city of Sunderland, England. *Information, Communication & Society* 16(6): 945–966; Helsper (2012) A corresponding fields model for the links between social and digital exclusion. *Communication Theory* 22(4): 403–426. Helsper a Reisdorf (2017). The emergence of a “digital underclass” in Great Britain and Sweden: Changing reasons for digital exclusion. *New media & society*, 19(8), 1253-1270; Robinson et al. (2015) . Digital inequalities and why they matter. *Information, communication & society*, 18(5), 569-582.; Robinson, (2009). "A Taste for the Necessary: A Bourdiesuan Approach to Digital Inequality.", *Information, Communication and Society*, Vol. 12, No. 4, tud. 488-507; van Deursen a Helsper, (2018). Collateral benefits of Internet use: Explaining the diverse outcomes of engaging with the Internet. *new media & society*, 20(7), 2333-2351; van Deursen, Helsper, Eynon, a van Dijk, 2017. The compoundness and sequentiality of digital inequality. *International Journal of Communication*, 11, 452-473.

⁴ Arolwg Cenedlaethol Cymru: Prif ganlyniadau, Ebrill 2019 i fis Mawrth 2020 (llyw.cymru)

⁵ [Arolwg Cenedlaethol Cymru: dangosydd canlyniadau | LLYW.CYMRU](#)

⁶ <https://en.unesco.org/news/media-and-information-literate-citizens-think-critically-click-wisely>

⁷ <https://www.gov.uk/government/publications/uks-digital-strategy/uk-digital-strategy>

⁸ <https://www.gov.uk/government/publications/online-media-literacy-strategy>

⁹ <https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/media-literacy-research>

¹⁰ <https://www.gov.uk/government/publications/essential-digital-skills-framework/essential-digital-skills-framework>

-
- ¹¹ <https://www.goodthingsfoundation.org/insights/the-economic-impact-of-digital-inclusion-in-the-uk/>
- ¹² <https://www.liverpool.ac.uk/humanities-and-social-sciences/research/research-themes/centre-for-digital-humanities/projects/big-data/>
- ¹³ Townsend, P. (1962). The meaning of poverty. *The British Journal of Sociology*, 13(3), 210-227; Townsend, P. (1954). Measuring poverty. *The British Journal of Sociology*, 5(2), 130-137.
- ¹⁴ Sen, A. (1993). Capability and well-being. *The quality of life*, 30, 1-445; Sen, A. (1999). *Commodities and capabilities*. OUP Catalogue; Sen, A., Sen, M. A., Foster, J. E., Amartya, S., & Foster, J. E. (1997). *On economic inequality*. Oxford university press; Nussbaum, M. C. (2001). *Women and human development: The capabilities approach* (Vol. 3). Cambridge University Press.
- ¹⁵ Tsatsou, P., Higgs, G., Stafford, I., Fry, R. a Berry, R., 2011. Understanding the role of ICT use in connectivity of minority communities in Wales.
- ¹⁶ Higgs, P.T.I.S.G. a Berry, R.F.R., *ICT use and connectivity of minority communities in Wales*. Vancouver
- ¹⁷ Gann, B. (2019) Digital Inclusion and Health in Wales, *Journal of Consumer Health on the Internet*, 23:2, 146-160, DOI: 10.1080/15398285.2019.1608499; Gann, B., 2018. Digital inclusion in health and care in Wales: summary report; Gann, B., 2019. Digital inclusion and health in Wales. *Journal of Consumer Health on the Internet*, 23(2), tud.146-160.
- ¹⁸ Wu, Y., Lindsay, S., Cable, J., Jones, R., Evans, L. a Xie, X., 2018. Digital Media Usage of Sensory Impaired Users in Wales 2018 Report; Wu, Y., Lindsay, S., Evans, L., Porcheron, M., Clark, L. a Jones, R., 2021. Enabling Digital First: A Case Study of Sight-Impaired Users in Wales.
- ¹⁹ Davies, A. R. et al (2019) Population health in a digital age: The use of digital technology to support and monitor health in Wales', *Ar gael y ma: PHW_Digital_Tech_Report2019_Eng.pdf* (bangor.ac.uk); Davies, A., 2020. IOT, smart technologies, smart policing: the impact for rural communities. In *Smart village technology* (tud. 25-37). Springer, Cham; Davies, A.R., Sharp, C., Homolova, L. a Bellis, M., 2019. *Population Health in a Digital Age. The use of digital technology to support and monitor health in Wales*.
- ²⁰ Saleminck, K., Strijker, D. a Bosworth, G., 2017. Rural development in the digital age: A systematic literature review on unequal ICT availability, adoption, and use in rural areas. *Journal of Rural Studies*, 54, tud.360-371.
- ²¹ Philip, L., Cottrill, C., Farrington, J., Williams, F. a Ashmore, F., 2017. The digital divide: Patterns, policy and scenarios for connecting the 'final few' in rural communities across Great Britain. *Journal of rural studies*, 54, tud.386-398. Vancouver
- ²² Townsend, L., Sathiaseelan, A., Fairhurst, G. a Wallace, C., 2013. Enhanced broadband access as a solution to the social and economic problems of the rural digital divide. *Local Economy*, 28(6), tud.580-595.
- ²³ Malecki, E.J., 2003. Digital development in rural areas: potentials and pitfalls. *Journal of rural studies*, 19(2), tud.201-214.
- ²⁴ Norris, L., 2020. The spatial implications of rural business digitalization: case studies from Wales. *Regional Studies, Regional Science*, 7(1), tud.499-510.

---

²⁵ Roberts, E., Anderson, B.A., Skerratt, S. a Farrington, J., 2017. A review of the rural-digital policy agenda from a community resilience perspective. *Journal of Rural Studies*, 54, tud.372-385.

²⁶ Ashmore, F.H., Farrington, J.H. a Skerratt, S., 2017. Community-led broadband in rural digital infrastructure development: Implications for resilience. *Journal of Rural Studies*, 54, tud.408-425.

²⁷ Young, J.C., 2019. Rural digital geographies and new landscapes of social resilience. *Journal of Rural Studies*, 70, tud.66-74.

²⁸ Komorowski, Ł. a Stanny, M., 2020. Smart villages: Where can they happen? *Land*, 9(5), tud.151; 1. Stojanova, S., Lentini, G., Niederer, P., Egger, T., Cvar, N., Kos, A. a Stojmenova Duh, E., 2021. Smart villages policies: Past, present and future. *Sustainability*, 13(4), tud.1663; Visvizi, A., Lytras, M.D. a Mudri, G. golygyddion, 2019. *Smart Villages in the EU and Beyond*. Emerald Group Publishing; Zavratnik, V., Kos, A. a Stojmenova Duh, E., 2018. Smart villages: Comprehensive review of initiatives and practices. *Sustainability*, 10(7), tud.2559.